

**MADANIYATLARARO MULOQOTDA TARJIMA MASALALARI VA
DIPLOMATIK ALOQALARDA TILNING KOGNITIV-LINGVISTIK AHAMIYATI**

Vaxobova Marg'uba Abduxamidovna

*Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti,
TDIU-UrDIU xalqaro qo'shma ta'lim fakulteti,*

"Ijtimoiy va aniq fanlar"

kafedrasi katta o'qituvchisi, PhD

Tel.: 94 935 55 57

vahobovama@gmail.com

ORCID 0009-0006-7050-5110

Abdug'afforova Sevinch

*Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti,
TDIU-UrDIU xalqaro qo'shma ta'lim fakulteti,*

1-bosqich talabasi

sevvaas@gmail.com

**MAQOLA
MALUMOTI**

ANNOTATSIYA:

MAQOLA TARIXI:

Received: 09.04.2026

Revised: 10.04.2026

Accepted: 11.04.2026

KALIT SO'ZLAR:

*madaniyatlararo
muloqot, tarjima,
kognitiv lingvistika,
diplomatik nutq,
pragmatika, madaniy
farqlar, mental model,
kommunikatsiya*

Ushbu maqolada madaniyatlararo muloqot jarayonida tarjimaning o'rni kognitiv-lingvistik nuqtai nazardan keng tahlil qilinadi. Tarjima jarayoni faqat lingvistik birliklarni o'g'irish bilan cheklanmay, balki mental modellarga, madaniy kontekstga, kommunikativ maqsadlarga va inson idrok jarayonlariga bog'liq murakkab kognitiv faoliyat sifatida ko'riladi. Diplomatik aloqalarda tilning aniqligi, pragmatik mosligi va kontekstual sezgirligi strategik ahamiyatga ega bo'lib, noto'g'ri talqin siyosiy tushunmovchiliklar va ziddiyatlarga olib kelishi mumkin. Maqolada lingvistik nomuvofiqlik, madaniy ekvivalentlik, pragmatik noaniqlik va kognitiv yuklama kabi masalalar chuqur

nazariyasi, multimodal tahlil qilinadi, shuningdek tarjimonning lingvistik aloqa, tarjimon bilimlari, kognitiv moslashuvchanligi va madaniy kompetensiyasi, global kompetensiyasi samarali madaniyatlararo muloqot muloqot uchun asosiy omil sifatida ko'rsatiladi.

Kirish

Zamonaviy globallashtirish sharoitida turli madaniyatlar va tillar o'rtasidagi o'zaro aloqalar misli ko'rilmagan darajada kengaymoqda. Xalqaro hamkorlik, ilmiy almashinuv, diplomatik muzokaralar va global iqtisodiy integratsiya samaradorligi ko'p jihatdan kommunikatsiyaning aniqligi va tushunarililigiga bog'liq. Shu nuqtai nazardan, tarjima jarayoni zamonaviy kommunikatsiyaning ajralmas qismi sifatida alohida ilmiy e'tiborni talab qiladi. An'anaviy tarjima nazariyalarida tarjima ko'pincha lingvistik birliklarni bir tizimdan boshqasiga o'girish sifatida ko'rilgan. Biroq zamonaviy ilmiy tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, tarjima jarayoni inson tafakkuri, idrok jarayonlari, madaniy tajriba va kontekstual bilim bilan uzviy bog'liq murakkab tizimdir. Inson miyasi axborotni chiziqli emas, balki assotsiativ va konseptual tarmoqlar orqali qayta ishlaydi, shuning uchun tarjimada ma'no mental modellarga asoslanadi. Mental model tushunchasi shaxsning tashqi voqelikni qanday tasavvur qilishi va tushunishini ifodalaydi, madaniy kontekst esa turli tafsirlarni shakllantiradi, bu esa tarjima jarayonida kognitiv moslashuvni talab qiladi.

Madaniyatlararo muloqot turli madaniyat va til vakillari o'rtasidagi murakkab kommunikativ jarayonni anglatadi. Axborot bu jarayonda nafaqat lingvistik shaklda, balki madaniy qadriyatlar, ijtimoiy me'yorlar va kommunikativ strategiyalar orqali uzatiladi. Kognitiv nuqtai nazardan qaralganda, har bir kommunikativ akt insonning ichki bilim tizimi – mental modellari orqali amalga oshiriladi. Turli madaniyatlarda ushbu modellarning farqlanishi bir xil xabarni turlicha talqin qilishga olib keladi. Shu sababli tarjimon ushbu tafovutlarni hisobga olgan holda ma'noni moslashtirishi zarur. Tarjimonning roli shunchaki so'zlarni o'girish bilan cheklanmaydi; u madaniyatlararo tafovutlarni tushunishi, kontekstual ma'noni aks ettirishi va kommunikatsion vazifani saqlab qolishi zarur. Masalan, bir mamlakatdagi odatiy fraza boshqa madaniyatda noto'g'ri talqin qilinishi mumkin, bu esa diplomatik aloqalarda siyosiy tushunmovchiliklar va ziddiyatlarga olib kelishi ehtimoli mavjud. Shu nuqtai nazardan, tarjimon strategik ko'priksifatida madaniyatlararo tafakkur tizimlarini bog'laydi.

Tarjima jarayonidagi asosiy muammolar

Lingvistik muammolar: Turli tillarning grammatik va semantik tizimlari o'rtasidagi farqlar tarjima jarayonida qiyinchiliklar keltirib chiqaradi. Ayniqsa ko'p ma'noli so'zlar, idiomatik iboralar va frazeologizmlar adekvat tarjimini talab qiladi.

Madaniy muammolar: Madaniy tushunchalar ko'pincha boshqa madaniyatlarda mavjud bo'lmaydi. Bu esa qo'shimcha izoh, adaptatsiya yoki kontekstual moslashtirishni talab qiladi.

Pragmatik muammolar: Nutqning maqsadi va kommunikativ vazifasini saqlab qolish tarjimaning eng muhim jihatlaridan biridir. Diplomatik nutqda har bir so'z va ibora strategik ahamiyatga ega.

Kognitiv cheklovlar: Insonning ishchi xotirasi cheklangan bo'lib, murakkab axborot ortiqcha yuklama hosil qiladi. Shu sababli tarjimada axborotni soddalashtirish, strukturalash va aniqlikni ta'minlash muhimdir.

Diplomatik aloqalarda tilning strategik roli

Diplomatik muloqotda til strategik vosita sifatida xizmat qiladi. U axborotni uzatish bilan birga siyosiy pozitsiyalarni shakllantiradi, davlatlar o'rtasidagi munosabatlarni tartibga soladi va xalqaro kelishuvlarni amalga oshirishda vositachi vazifasini bajaradi. Diplomatik til aniqlik, rasmiylik, neytrallik va kontekstga moslashuvchanlik xususiyatlariga ega. Tarjimon bu jarayonda yuqori darajadagi mas'uliyatni o'z zimmasiga oladi, chunki noto'g'ri talqin siyosiy tushunmovchiliklarga va ziddiyatlarga olib kelishi mumkin. Shu bois, tarjimonning kognitiv, madaniy va lingvistik kompetensiyasi samarali muloqotning ajralmas qismi hisoblanadi.

Xulosa

Madaniyatlararo muloqotda tarjima jarayoni ko'p qirrali va murakkab tizim sifatida namoyon bo'ladi. U til birliklarini o'girish bilan cheklanmay, inson tafakkuri, madaniy kontekst va kommunikativ maqsadlarni uyg'unlashtirishni talab qiladi. Samarali tarjima kognitiv yondashuvni, ya'ni axborotni qabul qilish va qayta ishlashni hisobga oladi. Diplomatik aloqalarda til strategik ahamiyat kasb etadi va xalqaro munosabatlarning barqarorligi va samaradorligiga bevosita ta'sir ko'rsatadi. Shu nuqtai nazardan, tarjimon turli tafakkur tizimlari va madaniyatlar o'rtasida strategik ko'prik vazifasini bajaruvchi muhim subyekt sifatida namoyon bo'ladi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Komissarov V.N. Teoriya perevoda. Moskva, 1990.
2. Nida E. Language and Culture: Contexts in Translating. 2001.

3. Newmark P. A Textbook of Translation. 1988.
4. Hall E. The Silent Language. 1973.
5. Crystal D. The Cambridge Encyclopedia of Language. 2003.
6. Lakoff G., Johnson M. Metaphors We Live By. 1980.
7. Shannon C. A Mathematical Theory of Communication. 1948.
8. Mayer R. Multimedia Learning. 2021.
9. Vakhobova, M. (2022). Til ifoda vositalarining semantic funksional vositalari. Архив научных исследований, 2(1).
10. Floridi L. The Logic of Information. 2019.
11. Abdurakhmanov S. Linguistic challenges in scientific communication. 2021.
12. Ismailova D. Cognitive aspects of technical communication. 2023.
13. Rasulov F. Engineering discourse and language efficiency. 2022.
14. Vakhobova M. Til ifoda vositalarining semantic funksional vositalari //Архив научных исследований. – 2022. – Т. 2. – №. 1.
15. Abdurahmanova, S. (2024). O‘zbek kompyuter lingvistikasi va avtomatik tahrir dasturini yaratish tamoyillari. *O‘zMU Xabarlari*, [1/10/1], 153–157.
16. Duvlaeva, N.X.(2026, January). Sun’iy intellekt va katta ma’lumotlardan foydalanish asosida oliy ta’lim muassasalarida boshqaruv samaradorligini oshirish strategiyalari. *Maktabgacha va maktab ta’limi vazirligi (Vol. No 1, pp 199-202)*
17. Файзиев, Р. А., Хаитматов, У. Т., Азаматов, О. Х., Джуманиязов, Ш. Р., & Хасанова, Х. Х. (2018). Использование теории нечетких множеств в экономическом анализе инвестиционных проектов. *International Journal of Innovative Technologies in Economy*, 2(5 (17)), 44-48.
18. Xasanova, X. (2024). Bank faoliyatida risklarni baholashning xalqaro tajribasi. *Nashrlar*, 172-175.
19. Isoхужаева, М. Я., & Хасанова, Х. Х. (2020). Электрон иқтисодиёт шароитларида рақамли компетентлик. *Журнал «Бизнес-эксперт*, 35-37.
20. Mamadiyarov, Z., Khamdamov, S. J., Makhmudov, S., Isaev, F. B., Kurbonov, K., Boymurotov, S., & Khasanova, K. (2024, December). Forecasting and planning the effectiveness of service activities in commercial banks. In *Proceedings of the 8th International Conference on Future Networks & Distributed Systems (pp. 75-83)*.
21. Kosimovna, A. R. UDK: 81.39 PARADIGMATIC PROPERTIES OF DEICTIC UNITS IN THE TEXT.
22. Kosimovna, A. R. UDK: 81.39. Paradigmatic Properties of Deictic Units in the Text.

23. Abduraxmonova, R. N. (2025). Nemis tilidagi diniy matnlarning o‘zbek tiliga qilingan tarjima namunalari asosida deiktik birliklarning lingvopragmatik tahlili. ИЖТИМОЙ-ГУМАНИТАР ФАНЛАРНИНГ ДОЛЗАРБ МУАММОЛАРИ Актуальные проблемы социально-гуманитарных наук Actual Problems of Humanities and Social Sciences., 5(11), 177-182.

24. Kosimovna, A. R. N. (2025, November). SOCIODEIXIS AND TEXTUAL DEIXIS IN GERMAN RELIGIOUS TEXTS. In CONFERENCE OF MODERN SCIENCE & PEDAGOGY (Vol. 1, No. 7, pp. 842-845).

25. Vakhobova, M. (2022). Main principles of ICT-assisted language learning and teaching. Архив научных исследований, 4(1).

26. Vakhobova, M. A. (2022). INNOVATIVE METHODS OF THE DISTANCE LEARNING PROCESS IN MODERN UNIVERSITIES. Oriental renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences, 2(5-2), 641-645.

27. Vakhobova, M. (2022). The Richness of the English Language. Архив научных исследований, 4(1).

28. Vakhobova, M. (2022). INNOVATIONS IN EDUCATION AS A NECESSARY CONDITION FOR THE DEVELOPMENT OF CREATIVITY OF UNIVERSITY STUDENTS. Архив научных исследований, 4(1).

29. Vakhobova, M. (2022). THE GENERAL CHARACTERISTICS OF TEACHING AND READING COMPREHENSION. Архив научных исследований, 4(1).

30. Vakhobova, M. (2022). THE USE OF GAMES AS A STRATEGY OF DEVELOPING COMMUNICATIVE COMPETENCE OF LEARNERS. Архив научных исследований, 4(1).